

Arkæologisk Forum

Nr. 44
2021

Særtryk

Leder	OTK Ildsjælene fra 1939	1
Metode	Esben Schlosser Mauritsen & Rachel Facius Andersen Arkæologisk feltopmåling med drone Fra specialistopgave til almen praksis	3
Artikel	Riemer R. Knoop, Heleen van Londen, Monique van den Dries & Stella Landskroon* Brave new worlds Dutch archaeology in search of inspiration abroad	12
Artikel	Anna S. Beck* De lovpligtige udgravninger og begrebet "ny viden"	18
Artikel	Ole Thirup Kastholm & Jesper Langkilde Skibe i skiver – om museumsloven og punktødelæggelser	26
Naturvidenskab	Adam Cordes, Peter Steen Henriksen & Kim Henrik Hebelstrup* Drak vi øl i stenalderen? Stivelse i arkæologi og i relation til forhistorisk ølbrygning	32
Projekt	Trine Kellberg Nielsen NeanderEDGE – nyt projekt om nordlige neandertalere	40

*Fagfællebedømt artikel

* Peer reviewed Paper

De lovpligtige udgravninger og begrebet "ny viden"

"Ny viden" er blevet et centralt begreb i den lovpligtige arkæologi, fordi det i dag er fortidsmindets bidrag til "ny viden" som afgør, om et fortidsminde vurderes som væsentligt – og dermed også om det skal udgraves eller ej. Artiklens historiske gennemgang viser, at opfattelsen af den lovpligtige udgravnings rolle i vidensproduktionen har bevæget sig fra et redningsperspektiv imod en opfattelse af udgravningen som videnskabelig undersøgelse. Begge tilgange optræder dog fortsat i den lovpligtige arkæologis praksis og forvaltning. Det betyder, at to ret forskellige videnssyn præger bygherreakæologien og dermed skaber uklarhed omkring, hvad "ny viden" er i denne sammenhæng. Artiklens formål er derfor at diskutere om "ny viden" er egnet som vurderingsredskab eller ej. Konklusionen er, at "ny viden" er et problematisk kriterie, som for at være anvendeligt, kræver en helt anden levende faglig diskussion og refleksion, end der er til stede i dag.

Museumsloven pålægger museerne at "*virke for, at væsentlige bevaringsværdier sikres for eftertiden*" (Museumsloven 2014 §23, stk. 1). Det betyder blandt andet, at væsentlige fortidsminder, der er i risiko for at blive ødelagt ved bygge- eller anlægsarbejde, skal udgraves og dokumenteres ved en lovpligtig undersøgelse inden anlægsarbejdet start. Undersøgelsen skal bekostes af bygherre for det givne anlægsarbejde. For at sikre at der kun gennemføres relevante udgravninger, og at bygherre kun påføres de nødvendige udgifter hertil, skal Slots- & Kulturstyrelsen vurdere og godkende, at der rent faktisk er tale om et væsentligt fortidsminde. I den sammenhæng defineres et væsentligt fortidsminde af Slots- & Kulturstyrelsen som "*arkæologiske spor, der bidrager til væsentlig ny viden om fortiden*" (Slots- & Kulturstyrelsen 2019a). Vurderingen sker på baggrund af den faglige argumentation, som det lokale arkæologiske museum har indsendt. Mængden og karakteren af "ny viden", som et fortidsminde kan bidrage med, er på den måde blevet et vigtigt kriterie for, om fortidsmindet skal udgraves eller ej. Men er begrebet "ny viden" overhovedet egnet som vurderingsredskab for hvilke udgravninger, der skal gennemføres indenfor den lovpligtige arkæologi?

Det spørgsmål vil jeg diskutere i det følgende på baggrund af en undersøgelse af den historiske udvikling i de lovpligtige udgravningers rolle i den arkæologiske vidensproduktion. Artiklen er baseret på resultater fra forskningsprojektet "Ny viden og repetitionsarkæologi. En undersøgelse af rammerne for vidensproduktionen i kapitel 8-udgravningerne" (Beck in press). Projektet er

støttet af midler fra Kulturministeriets Forskningspulje og Museum Sydøstdanmark. Denne artikel indgår i publiceringen af projektets resultater.

Den lovpligtige arkæologis oprindelse

For at forstå udviklingen i de lovpligtige udgravningers rolle i vidensproduktionen må man starte ved den lovpligtige arkæologis oprindelse. Den skal findes i tiden efter 2. verdenskrig, hvor først UNESCO (1945) og siden Europarådet (1949) blev oprettet som organisationer. Begge organisationer havde (og har) til formål at forsøge at forhindre fremtidige verdenskrige gennem at skabe større interkulturel forståelse og samhørighed mellem verdens befolkninger. I den proces ansås den fælles kulturarv at spille en vigtig rolle (fx Europarådet 1954, Art. 1). Krigens ødelæggelser havde dog samtidig vist, at kulturarven var skrøbelig og havde et særskilt behov for beskyttelse for at blive ved med at eksistere. Der blev derfor lavet en række aftaler både internationalt og i Europa, som forpligtede medlemslandene til at beskytte, bevare samt studere deres kulturarv.

De vigtigste aftaler i forhold til den her kontekst er UNESCOs erklæring for bevaring og restaurering af monumenter og lokaliteter fra 1964 (Venedig erklæringen) og Europarådets konvention om beskyttelse af den arkæologiske kulturarv (ETS No. 66) fra 1969 (ICOMOS 1964; Europarådet 1969). I begge dokumenter spiller den viden, som fortidsminderne indeholder, en central rolle i det grundlæggende argument for, hvorfor den arkæologiske kulturarv skal

beskyttes og bevares, fx i Europarådets konvention, hvor den arkæologiske kulturarv beskrives som *“one of the main sources of scientific information”* til belysning af menneskehedens historie (Europarådet 1969, Art. 1). Til sammenligning var det i tidligere aftaler især de æstetiske aspekter af fortidsminderne, som var argument for at bevare kulturarven (fx International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments 1931). Netop på grund af dette blev definitionen af den arkæologiske kulturarv samtidig udvidet til ikke bare at omfatte de synlige og æstetisk flotte fortidsminder, men også de mere ydmyge og knap så synlige fortidsminder i form af arkæologiske anlæg (Petzek 2004:22). Af begge aftaler fremgår det, at hvis fortidsminderne ikke kan bevares på stedet, så skal de udgraves efter videnskabelig standard. Det vil i den her sammenhæng sige en undersøgelse, der dokumenterer fortidsmindet på bedst mulige vis og gør denne viden om fortidsmindet tilgængelig for senere forskning (fx ICOMOS 1964, Art. 15-16).

I Danmark blev de internationale aftaler fulgt op af en ny Naturfredningslov i 1969. Lovens formål beskrives som *“at værne Danmarks natur og landskabelige værdier og i videst muligt omfang at give befolkningen mulighed for at nyde godt af disse”* (Naturfredningslov 1969 §1, stk. 1), herunder er inkluderet *“at bevare og pleje områder, planter og dyr samt geologiske dannelser, hvis bevarelse af naturvidenskabelige, undervisningsmæssige eller historiske hensyn er af væsentlig interesse”* (Naturfredningslov 1969 §1, stk. 2). Så også her, om end en smule mere implicit, spiller den viden som fortidsminderne rummer en vigtig rolle for bevaringspolitikken. Som noget nyt beskyttede loven ikke kun de synlige, men også de skjulte fortidsminder, som måtte dukke op ved anlægsarbejde. Loven gav samtidig hjemmel til at stoppe byggerier, hvor fortidsminder var dukket frem, indtil der var taget stilling til om de pågældende fortidsminder skulle undersøges eller ej (Naturfredningslov 1969 §49, stk. 1). Endelig sikrede loven midler til disse undersøgelser enten fra staten (ved private bygge- og anlægsarbejder) eller fra offentlige institutioner (ved offentlige anlægsarbejder). Dermed var den lovpligtige arkæologi formelt indført i Danmark.

På baggrund af de aftaler og lovgivning, som førte til indførelsen af den lovpligtige arkæologi, kan det udledes, at den formelle kobling mellem viden, fortidsmindet og den lovpligtige udgravning allerede fandtes i

grundlaget for, hvorfor den lovpligtige arkæologi blev indført. Det var den viden som fortidsminderne rummer, altså fortidsminderne som kilde til viden om fortiden, som var argumentet for, at de skulle beskyttes og bevares. De lovpligtige udgravningers rolle blev gennem en grundig og videnskabelig dokumentation at bevare viden om de fortidsminder, som ikke kunne bevares i sig selv. Med andre ord så blev den lovpligtige udgravning gjort til en redningsaktion, der skulle sikre data fra fortidsmindet, som senere kunne indgå i forskningen, men der var ikke krav om, at udgravningen aktivt skulle bidrage med viden, endsige ny viden, som slet ikke optrådte som begreb på dette tidspunkt.

Maltakonventionen og museumsloven

Store anlægsarbejder og den generelle udvikling op gennem 1970'erne og 1980'erne betød et stigende pres på den arkæologiske kulturarv, og behovet for yderligere beskyttelse af fortidsminderne blev tydeligt. Samtidig var der behov for at fastsætte fælles principper og standarder for den lovpligtige arkæologi, som var blevet indført i mange lande på dette tidspunkt. De eksisterende aftaler måtte derfor opdateres, så de bedre afspejlede den aktuelle situation. I 1990 kom UNESCO derfor med Lausanne-erklæringen, og på baggrund af denne lavede Europarådet Malta-konventionen (også kendt som Valletta-konventionen) i 1992 (ICOMOS 1990; Europarådet 1992). Her vil jeg fokusere på Malta-konventionen, som ligger direkte til grund for den danske museumslovgivning, men de to aftaler spejler i høj grad hinanden.

I Malta-konventionen var viden, som det vigtigste argument for beskyttelsen af den arkæologiske kulturarv blevet styrket. Eksempelvis beskrives den arkæologiske kulturarv i Malta-konventionen som *“a source of the European collective memory and as an instrument for historical and scientific study”* (Europarådet 1992, Art. 1). Tilgangen til hvordan kulturarven burde håndteres havde dog flyttet sig, således at in situ-bevarelse af fortidsminderne blev fremhævet som den foretrukne tilgang til kulturarven (Europarådet 1992, Art. 4). Udgravning skulle faktisk helst undgås, men hvis det ikke var muligt, så blev der fremsat krav om, at udgravningen skulle foregå efter høje videnskabelige standarder. Desuden blev kravene til udgravningernes slutprodukt skærpet gennem at kræve finansiering, videnskabelig afrapportering, vidensdeling og -udvikling i forbindelse med gennem-

førelsen af de lovpligtige arkæologiske undersøgelser (Europarådet 1992, Art. 7-8). Der kom på den måde langt højere fokus på udgravningen som en videnskabelig undersøgelse og dermed også på den lovpligtige udgravnings bidrag til den arkæologiske vidensproduktion.

I Danmark udmøntede de internationale aftaler sig i udarbejdelsen af den museumslov, som blev vedtaget i 2001 og som fortsat er gældende. Lovens formål er at *”sikre Danmarks kultur- og naturarv, samt adgang til og viden om denne og dens samspil med verden omkring os”* (Museumsloven 2014, §1, stk. 1). Helt konkret i forhold til de lovpligtige udgravninger sker det gennem at sikre undersøgelsen af alle *væsentlige fortidsminder*, som trues af ødelæggelse. Samtidig blev der med lovændringen skabt helt nye rammer for den lovpligtige arkæologi gennem at sikre et tættere samarbejde med planmyndigheder samt omlægge finansieringen af de lovpligtige undersøgelser til at være bygherrebetalt (Johansen 2001). For at sikre at kun de nødvendige udgravninger gennemføres for bygherres penge skal der ske en vurdering af den enkelte sag. I bemærkningerne til lovforslaget står der således: *”Det er forudsat, at der i hvert tilfælde skal foretages en faglig vurdering af, hvorvidt et fortidsminde har en så væsentlig kulturhistorisk værdi, at der skal gennemføres en arkæologisk undersøgelse, eller at fortidsmindet skal søges erhvervet. Det vil blive lagt til grund for beslutningen, at der ved en eventuel udgravning vil fremkomme væsentlig ny viden.”* (Bemærkninger til Museumslov 2001, bemærkninger til §27, stk. 3) Her indførtes ”ny viden” således for første gang som et vurderingskriterie for om en lovpligtig udgravning skal gennemføres eller ej.

Med Malta-konventionen og museumsloven blev den formelle forbindelse mellem viden, den arkæologiske kulturarv og de lovpligtige udgravninger styrket. Der blev i højere grad lagt vægt på videnskabelighed og vidensdeling på tværs af hele den arkæologiske videnskab. Så selvom tilgangen til udgravningen som en redningssituation fortsatte med at eksistere, så blev udgravningens rolle i højere grad end tidligere set som en videnskabelig undersøgelse i sig selv. Det betød, dels at der kom større krav til udgravningens resultat, dels at resultatet i langt højere grad skulle sættes i relation til den øvrige arkæologiske forskning, altså blev en mere aktiv del af den arkæologiske vidensproduktion. Med andre ord så skulle den lovpligtige udgravning ikke kun

sikre data, altså bevare viden om fortidsmindet til senere brug i vidensproduktionen, men også medvirke til at omsætte og fortolke data til viden, altså selv skabe ny viden.

Ny viden i den lovpligtige arkæologi

På baggrund af gennemgangen af det relevante lov-materiale er det tydeligt, at viden i en eller anden forstand har været koblet til udgravningerne fra den lovpligtige arkæologis begyndelse. Enten fordi udgravningerne skulle bevare viden om fortidsmindet (i form af data) eller fordi de skulle være egentlig vidensproducerende. Det er også tydeligt, at koblingen mellem viden og de lovpligtige udgravninger har fået mere vægt med tiden. Her ses en tæt sammenhæng mellem de internationale aftaler og konventioner og den danske lovgivning. Gennemgangen viste til gengæld også, at den eksplicitte forbindelse mellem fortidsmindernes væsentlighed, de arkæologiske udgravninger og ny viden, som der trækkes på i den lovpligtige arkæologi i dag, ikke er at finde i den egentlige lovtekst (Roland 2018:1). Den er derimod opstået på baggrund af behovet for at prioritere mellem udgravningerne og den forvaltning, som det har affødt. En gennemgang af de vejledninger, som skal informere bygherre om museumslovens bestemmelser viser til gengæld, at netop denne del er blevet betydeligt skærpet over de sidste 10-20 år.

Prioritering mellem fortidsminder i forhold til hvilke, der bør udgraves, og hvilke der ikke bør, har altid foregået. Med den lovpligtige arkæologis indførelse blev prioriteringen dog mere eksplicit og ikke mindst sat i system. I den tidlige lovpligtige arkæologi foregik prioriteringen som en intern faglig vurdering indenfor de institutioner, som var nedsat til opgaven – fra Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning i 1969 over Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat i 1984 til Kulturarvsstyrelsen i 2002 – uden at kriterierne for prioriteringen var offentligt kendte. Med ændringen af museumsloven i 2002 blev der i bemærkningerne til museumsloven for første gang lagt op til en tydeligere prioritering mellem udgravningerne på baggrund af om der *”vil fremkomme væsentlig ny viden”* (Bemærkninger til Museumslov 2001, bemærkninger til §27, stk. 3). Den konkrete vurdering fortsatte dog med at være en intern faglig vurdering. Dette afspejles blandt andet i den bygherrevejledning, som blev lavet i 2003 i forbindelse med den nye museumslov. Om prioriteringsprocessen

står der: *"Hvorvidt et fortidsminde er væsentligt og dermed bevarings- eller registringsværdigt afgøres af det lokale kulturhistoriske museum i samarbejde med Kulturarvsstyrelsen"* (Pind et al 2003:4). Kriterierne for vurderingen var ikke beskrevet nærmere, og kravet om viden/ny viden optrådte derfor heller ikke som en eksplicit fordring til udgravningen endnu, selvom det nok har været sat i spil internt i forvaltningen.

En væsentlig ændring med museumsloven i 2002 var, at finansieringen af de lovpligtige undersøgelser blev lagt om til at være bygherrebetalte. Dermed blev bygherre en integreret del af forvaltningen af den lovpligtige arkæologi uden dog at have direkte indflydelse på processen. Indirekte medførte det stigende antal bygherrer, der blev berørt, dog et øget krav om gennemsigtighed i forvaltningen og som en naturlig del af det også en tydeligere eksplicitering af vurderingsgrundlaget for et fortidsmindes væsentlighed (Rostock 2007:36; Kaldal et al 2012; Roland 2020). Det kan fx ses i Kulturstyrelsens vejledning til bygherre fra 2014, hvor et væsentligt fortidsminde defineres tydeligt: *"Væsentlige fortidsminder er dem, som kan give os ny viden"* (Kulturstyrelsen 2014:7). Samtidig gør vejledningen opmærksom på, at der sker en prioritering mellem fortidsminderne, og at ikke alle fortidsminder er væsentlige; altså at ikke alle fortidsminder bidrager med ny viden. Generelt har vejledningen langt større fokus på den viden, som den arkæologiske kulturarv rummer bl.a. med direkte reference til Malta-konventionen.

Tydeliggørelsen af vurderingskriterierne har dog samtidig gjort den lovpligtige arkæologi mere udsat for kritik og åbnet den faglige vurdering af væsentligheden af et fortidsminde for forhandling. Det ses blandt andet af de offentlige evalueringer af den lovpligtige arkæologi, som udgøres dels af den internationale evaluering fra 2009, dels af Rigsrevisionens undersøgelse fra 2018 (Kulturarvsstyrelsen 2009; Statsrevisorerne 2018). Et af kritikpunkterne fra den internationale evaluering var, at der var brug for bedre og tydeligere redskaber til brug i prioriteringen af de arkæologiske undersøgelser samt et generelt kvalitetsløft af den viden, som den lovpligtige arkæologi producerede (Kulturarvsstyrelsen 2009:8f; Kaldal et al 2012:19). På samme måde var kritikken i Rigsrevisionens undersøgelse blandt andet rettet mod, at vurderingen og prioriteringen af de lovpligtige undersøgelser skete på et for uensartet og uklart grundlag, hvilket, ifølge undersøgelsen, indebar en risiko for, at der blev gennemført for mange eller for

omfattende arkæologiske undersøgelser (Statsrevisorerne 2018:12). Med andre ord peger kritikken i begge evalueringer på, at definitionen af hvad "ny viden" er i sammenhæng med de lovpligtige udgravninger har været for uklar – og at dette har konsekvenser for forvaltningen og den praktiske udførelse af udgravningerne. Som konsekvens heraf lægger begge undersøgelser op til at skabe en fastere ramme for begrebet, med tydeligere, mere ensartede kriterier og generel opstramning – den internationale evaluering gennem at foreslå udarbejdelsen af nationale arkæologiske strategier, Rigsrevisionen gennem en anbefaling om at tydeliggøre og ensrette administrationen med særlig fokus på de faglige argumentationer.

Svaret fra Slots- & Kulturstyrelsen på den konkrete kritik af forvaltningen har været at tydeliggøre baggrunden for vurderingen af den enkelte sag. Senest i 2019, hvor der er indført yderligere tiltag. De nationale arkæologiske strategier er blevet færdiggjort, og der er lavet en opstramning af de faglige argumentationer med højere krav til struktur og fagligt indhold, blandt andet gennem krav om tydelig reference til de nationale strategier såvel som, at argumentationen tager afsæt i museets forskningsstrategi samt viden om museets lokalområde (Slots- & Kulturstyrelsen 2019b). Derudover defineres væsentlige fortidsminder i den nyeste vejledning, som fortidsminder, der *"giver os væsentlig ny viden om fortiden"* (Slots- & Kulturstyrelsen 2019a, min understregning). Samtidig gør vejledningen eksplicit opmærksom på, at der hvert år laves prioriteringer mellem fortidsminderne, og at mange fortidsminder ikke udgraves, da de vurderes som ikke-væsentlige. Vurderingskriteriet er dermed gjort endnu mere tydeligt med fokus på, at der sker et stort fravalg i forhold til tidligere.

Opstramningerne betyder dog ikke kun, at vurderingskriterierne er blevet tydeliggjort. Hvad der vurderes har samtidig flyttet sig. I de oprindelige bemærkninger til museumsloven var det udgravningens bidrag til væsentlig ny viden, som var med til at afgøre et fortidsmindes væsentlighed, hvorimod at det i dag er fortidsmindet selv, som *"giver væsentlig ny viden"* (Slots- & Kulturstyrelsen 2019a). Lidt firkantet sagt er der således sket en glidning mod, at det i dag er fortidsmindet selv og ikke undersøgelsen af det, der skal vurderes. Samtidig er vinduet for hvad, der kan godkendes som et væsentligt fortidsminde, blevet gjort mindre gennem at

sætte konkrete mål op for, hvad ny viden er. Et af formålene med de nationale strategier er da også, at "at der vil være færre men skarpere fokuserede undersøgelser" (Slots- & Kulturstyrelsen 2019b). Mængden og kvaliteten af "væsentlig ny viden", som et fortidsminde bidrager med, er dermed blevet til det vurderingsredskab, som vi kender i dag med fastlagte rammer for, hvad der er "ny viden" og hvad der ikke er. Spørgsmålet er dog om definitionen af, hvad "ny viden" er, samtidig er blevet klarere?

Er "ny viden" egnet som vurderingsredskab?

Det korte svar på, om "ny viden" er egnet som vurderingsredskab, er, at det er problematisk. Det er nemlig fortsat uklart, hvad begrebet egentligt sigter mod. Det kan der være flere grunde til, men en af de helt centrale årsager hænger sammen med, at forskellige videnssyn optræder i forskellige dele af den lovpligtige arkæologiske praksis og forvaltning.

Som den historiske gennemgang viste, har den lovpligtige undersøgelse skulle opfylde (mindst) to formål undervejs i sin historiske udvikling: som bevaringsredskab i redningsarkæologien og som videnskabelig undersøgelse i den vidensorienterede arkæologi. Der er dog grundlæggende forskelle i hvilken viden (og dermed også ny viden), som de to tilgange til den arkæologiske udgravning, sigter mod at producere som slutprodukt. Hvor en udgravning ud fra et redningsperspektiv sigter mod at producere så meget data (data forstået som viden om fortidsmindet) som muligt, der kan sikres i arkivet og bruges i forskningen fremadrettet, så sigter den videnskabelige undersøgelse mod at omsætte data og producere selvstændig viden og resultater i den enkelte undersøgelse. Da der ikke er tale om en simpel udvikling, hvor det ene syn har afløst det andet, så eksisterer begge tilgange sideløbende i dag og optræder ofte mere eller mindre ubevidst side om side.

Et eksempel på hvor sammenblandingen af videnssyn skaber uklarhed, er den manglende sammenhæng mellem optakten til udgravningen i form af den faglige argumentation og slutproduktet i form af udgravningsberetningen. Hvor den faglige argumentation skal være problemorienteret og sigte mod at sætte det givne fortidsminde ind i en bredere arkæologisk sammenhæng (Slots- & Kulturstyrelsen 2019b), så er udgravningsberetningen "den detaljerede, faglige

dokumentation, som skal sikre arkæologisk data for eftertiden og kan danne grundlag for den fremtidige arkæologiske forskning"; altså en fremlæggelse af data, som senere kan omsættes til ny viden (Slots- & Kulturstyrelsen 2019c). Der sigtes således efter to forskellige måder at skabe "ny viden" på i henholdsvis optakt og slutprodukt – er det undersøgelsen selv, der skal producere et nyt resultat eller skal undersøgelsen sikre, at ny viden kan skabes i fremtiden?

Derudover medvirker begge videnssyn på hver deres måde til, at "ny viden" faktisk er rigtig svært at bruge som vurderingskriterie. For redningsarkæologien er al data lige vigtigt, da det potentielt kan være en lige stor kilde til "ny viden" i fremtiden. Vi kender ikke fremtidens forskningsspørgsmål, og derfor kan alle fortidsminder potentielt bidrage med "ny viden" til det store puslespil så at sige. For udgravningen som videnskabelig undersøgelse er det ikke fortidsmindet i sig selv, som afgør, om der kan produceres "ny viden" eller ej, men derimod de spørgsmål, som stilles til fortidsmindet. Alle fortidsminder kan derfor i princippet være væsentlige, hvis bare der stilles de "rigtige" spørgsmål til det. For begge videnssyn gælder således, at det er vanskeligt, nærmest umuligt, at sortere i fortidsminder på baggrund af, om de bidrager med "ny viden", fordi det gør alle fortidsminder som udgangspunkt. Derfor bliver "ny viden" hurtigt til et gummibegreb, som kan indeholde alt eller intet, og som ikke er til nogen hjælp i en faglig vurderingsproces, der helst skal være så klar og gennemskelig om mulig.

Vidensproduktion med paradokser

Er det så et problem kunne man spørge? Det ville det i princippet ikke være, hvis arkæologien foregik isoleret fra verden omkring den og ikke involverede en tredje part som bygherre eller lignende. Så kunne vi i princippet fortsætte, som vi gør nu. Nu er vi dog i en situation, hvor den arkæologiske opgave delvist bliver betalt af "udefrakommende", som stiller spørgsmål til hvorfor, der overhovedet skal være en udgravning. Det tvinger os til kontinuerligt at foreholde os til opgaven, legitimere og forklare, hvorfor det er væsentligt på en så klar og gennemskelig måde. Her bliver sammenblandingen i videnssyn afgørende, fordi den skaber en række paradokser for vidensproduktionen.

Et af disse paradokser er forbundet med de vekslende opfattelser af, om viden er noget, som udgravningen

opdager og afdækker i form af fundet selv, eller om viden er noget, der skabes som produkt af udgravningen, altså en hermeneutisk fortolkning af fundet. Et andet paradoks er, at forvaltningen inklusive de nationale strategier i højere grad lægger op til reproduktion af kendt viden frem for at styrke nytænkning. For lige så snart der opsættes faste kriterier for hvad "ny viden" er, er der så reelt set tale om "ny viden"? Desuden er forvaltningens formål at begrænse udgifterne til bygherre. Derfor må der kun foretages nødvendige undersøgelser og ikke forskes som sådan i undersøgelserne. Det betyder, at det kan være svært at få godkendt eksperimentelle metoder eller fortidsminder, som falder uden for det kendte – og dét begrænser de videnskabelige spørgsmål, som stilles til udgravningen. Midlerne til efterbearbejdning er også begrænsede, og det fører til et tredje paradoks. Nemlig at det er fundet selv, som ofte må bære kravet om "ny viden" (Beck 2019). Det kan føre til, at det udgravede oversælges som "sensationelt" og "historieforandrende", således at væsentligheden af undersøgelsen ikke kan betvivles. Men dermed bliver den generelle forståelse af arkæologisk viden dog også nemt snævert forbundet med det "at finde noget" og ikke den komplekse videnskabelige proces, det er at prøve at forstå livet i fortiden med alle de spørgsmål og undersøgelser, som det kræver.

Afslutning

Samlet set gør paradokserne, at det på trods af tydeliggørelse og nationale strategier fortsat er uklart, hvad det er for en "ny viden", som den lovpligtige arkæologi skal bidrage med. Hvad er det faktisk som gør den lovpligtige arkæologi væsentlig? Så selvom Rigsrevisionen har stillet sig tilfreds med de indførte tiltag og afsluttet sin undersøgelse, så er spørgsmålet om hvor længe, der går før der igen vil blive stille kritiske spørgsmål til

væsentligheden af de arkæologiske udgravninger. For uklarheden gør den lovpligtige arkæologi særdeles sårbar over for kritik.

Mit argument er derfor også, at tiltagene med at sætte faste og strammere kriterier op for "ny viden" måske ikke har været det rigtige sted at starte. Hvis selve begrebet "ny viden" er uklart, som gennemgangen her har argumenteret for, så er udgangspunktet for opsætning af en strammere ramme problematisk. En opstramning på et uklart grundlag kan i bedste fald ende med ikke at løse problemet men i stedet bekræfte den eksisterende uklarhed, i værste fald kan det være med til at skabe helt nye problemer fx i form af tab af væsentlig viden eller endnu større uklarhed i administrationen. At der ikke er tale om en ny problematik, men derimod om en dybereliggende problemstilling viser også tidligere debatter af konflikten mellem "redningsarkæologien" og "den videnskabelige undersøgelse" (se bl.a. Madsen 1988; 2003; Rostock 2000).

Derfor findes der heller ikke et "quick-fix", der nemt kan løse problematikken. Løsningen ligger derimod i en dybtgående diskussion omkring videnssynet i den lovpligtige arkæologi – hvad er det, den skal, og hvad er det, den skal levere? Det er en samtale, som bør foregå løbende både i skurvogne, ved planlægningsborde såvel som i de øverste faglige kredse. For i bund og grund handler det ikke nødvendigvis om, at der skal findes en endelig konsensus, om hvilket videnssyn man bekender sig til. Det handler i langt højere grad om at blive bevidst om, hvornår man taler ind i det ene og det andet videnssyn, og hvilke konsekvenser de hver især har for den arkæologi, som bedrives – ikke mindst for hvilken "ny viden" arkæologien skal bidrage med.

Referencer

- Beck, A.S., in press
Hvor arkæologisk viden bliver til. En undersøgelse af rammerne for vidensproduktion i kapitel 8 arkæologien (Forskningsrapport No. KNV 880)
Museum Sydøstdanmark, Vordingborg.
- Beck, A.S., 2019
Arkæologisk viden på spil
Gefjon 4, 201–215.
- Bemærkninger til Museumslov 2001
Forslag til Museumslov
Lovforslag 152 af d. 31. januar 2001.
- Europarådet, 1954
European Cultural Convention
European Treaty Series no. 18.
- Europarådet, 1969
European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage
European Treaty Series No. 66.
- Europarådet, 1992
European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage
European Treaty Series No. 143.
- ICOMOS, 1964
International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites.
- ICOMOS, 1990
Charter for the protection and management of the archaeological heritage.
- International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, 1931
The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments.
- Johansen, E., 2001
Den nye museumslov og arkæologien
Arkæologisk Forum 5, 21–24.
- Kaldal, D., Andersen, B., Jørgensen, A.N., 2012
Nationale strategier – opkvalificering af de arkæologiske udgravninger
Arkæologisk Forum 26, 17–22.
- Kulturarvsstyrelsen, 2009
International evaluering af vidensudviklingen i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed efter den nye museumslov fra 2002
Kulturarvsstyrelsen, København.
- Kulturstyrelsen, 2014
Bevar guldet, inden du graver. En guide til bygherrer, lokalpolitikere og planlæggere om arkæologiske udgravninger
Kulturstyrelsen, København.
- Madsen, T., 1988
Prioritering i arkæologien
I: Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat (Ed.), *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1987.
Det Arkæologiske Nævn, København, 20–23.
- Madsen, T., 2003
At gøre arkæologi. Refleksioner over udgravningen som videnskabelig praksis
Arkæologisk Forum 8, 12–20.
- Museumsloven, 2014
Museumsloven
Lovbekendtgørelse nr. 358 af 8. april 2014.
- Naturfredningsloven, 1969
Lov om naturfredning
Lov nr. 314 af 18. juni 1969
- Petzek, M., 2004
Principles of Preservation. An Introduction to the International Charters for Conservation and Restoration 40 Years after the Venice Charter
I: M. Petzek & J. Ziesemer (red.) *International Charters for Conservation and Restoration, Monuments and Sites.*
ICOMOS, München, 7–30.
- Pind, J., Jørgensen, A.N., Helsinghoff, B.R., 2003
Sikring af fortidsminder. Nye regler i museumsloven for finansiering af arkæologiske udgravninger i forbindelse med jordarbejde
Kulturarvsstyrelsen, København.

Statsrevisorerne, 2018

Rigsrevisionens beretning om arkæologiske undersøgelser afgivet til Folketinget med Statsrevisorernes bemærkninger (No. 14/2017)
Statsrevisorerne, København.

Roland, T., 2018. Making Choices — Making Strategies:

National Strategies for Archaeology in Denmark.

Internet Archaeology 49.

<http://intarch.ac.uk/journal/issue49/5/index.html>

Roland, T., 2020

Making Choices – Making Strategies. National Strategies in Denmark

Österreichische Zeitschrift für Kunst und

Denkmalpflege 74, 135–138.

Rostock, J., 2000

“Materialet viser” – Refleksioner over den nugældende vejledning til udgravningsberetninger
Arkæologisk Forum 3, 14–22.

Rostock, J., 2007

Arkæologi som forretning – om en diskurs med uheldige konsekvenser

Arkæologisk Forum 17, 33–39.

Slots- & Kulturstyrelsen 2019a

Væsentlige fortidsminder

Tilgængelig på: <https://slks.dk/arkaeologisk-vejledning/introduktion-for-bygherre/vaesentlige-fortidsminder/> [Tilgået: 01.03.21]

Slots- & Kulturstyrelsen 2019b

Arkæologiske strategier for udgravninger

Tilgængelig på: <https://slks.dk/arkaeologisk-strategier/om-strategierne/> [Tilgået: 01.03.21]

Slots- & Kulturstyrelsen, 2019c

Reviderede retningslinjer for udformning af beretning for arkæologiske undersøgelser udført i henhold til museumsloven

Slots- & Kulturstyrelsen, København.

I Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:

Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:

Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:

redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.

Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:

Anna Beck (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Mette Palm
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Kamilla Majland

Udgiver:

Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:

Mørkholtgård – Baltic Pipe trace.
© Museum Sønderjylland

Tryk og oplag:

Holbæk Museum trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:

Juni og december

Abonnement og løssalg private:

175,- kr. årligt (2 numre)
87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr. 44
2021
Arkæologisk Forum